

4-5

4 Ιανουαρίου 1998

ΤΟ ΒΗΜΑ

N E E S E Π Ο Χ Ε Σ

“

”

Όπως πλησιάζουμε προς το 2000, το βασικό ερώτημα όλων των σκεπτόμενων πολιτών είναι αν αυτή τη στιγμή η χώρα μας βαδίζει προς τη σωστή κατεύθυνση ή όχι. Για μένα η απάντηση είναι πως με το πέρασμα από την Παπανδρεϊκή στη Σημιτική διακυβέρνηση έχουμε μεν μπει στον σωστό δρόμο, αλλά δεν έχουμε ακόμη αξιοποιήσει αρκετά τις δυνατότητες που αυτός ο δρόμος μάς προσφέρει.

Εξηγούμαι: η κυβέρνηση έχει βάλει πρωταρχικό σκοπό, μέσω μιας αυστηρής δημοσιονομικής διαχείρισης της οικονομίας, την ένταξη μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) σε τρία χρόνια. Ο στόχος αυτός αναμφίβολα δεσπόζει στην ολική στρατηγική του Πρωθυπουργού και των βασικών συνεργατών του. Η κριτική που του γίνεται σε αυτή την ιεράρχηση των στόχων (κυρίως από την ενδοπασοκική και την εξωπασοκική Αριστερά) είναι πως η πολιτική της δημοσιονομικής λιτότητας αναπόφευκτα δημιουργεί κοινωνική ανισότητα / περιθωριοποίηση και πως αυτά τα προβλήματα δεν μπορεί να λυθούν ή έστω να αμβλυνθούν όταν έχουμε ως κύριο στόχο μας την ένταξη μας στην ΟΝΕ. Με άλλα λόγια ένταξη στη Νομισματική Ένωση σημαίνει ένταση της κοινωνικής αδικίας. Μια κοινωνικά ευαίσθητη πολιτική θα έπρεπε να βάλει τέλος στην πολιτική του «σφιξίματος της ζώνης» - μέσω συμβατικών κείνσιανών μέτρων, όπως της αύξησης μισθών, των παροχών και των κοινωνικών δαπανών - έστω και αν αυτό σημαίνει πως θα χάσουμε το τρένο της Νομισματικής Ένωσης.

Νομίζω πως η παραπάνω κριτική του κυβερνητικού προγράμματος είναι λανθασμένη για δύο λόγους:

α) Η απόφαση ένταξής μας στην ΟΝΕ είναι τόσο καθοριστικής σημασίας για το μέλλον της χώρας όσο και η απόφαση του Κ. Καραμανλή να μπούμε στην Κοινή Αγορά, στη δεκαετία του '60. Στη σημερινή συγκυρία, αν μείνουμε εκτός ΟΝΕ, δεν θα χάσουμε μόνο στο επίπεδο του οικονομικού ανταγωνισμού / παραγωγικότητας. Θα χάσουμε επίσης στο κοινωνικό επίπεδο (θα μειωθεί και η γενική και η λαϊκή ευημερία) και στο πολιτικό (δεν θα συμμετέχουμε σε καίριες αποφάσεις σχετικές με την πολιτική και στρατηγική ενοποίηση της Ευρώπης - πράγμα καταστροφικό αν σκεφτεί κανείς τις σχέσεις μας με την Τουρκία).

β) Στη σημερινή συγκυρία ο συλλογισμός που ταυτίζει τη λιτότητα με την κοινωνική αδικία και τη μη λιτότητα με την κοινωνική δικαιοσύνη είναι παραπλανητικός: ούτε η δημοσιονομική αυστηρότητα / λιτότητα αποκλείει αναγκαστικά τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων και την ενίσχυση των οικονομικά αδυνάτων ούτε η κείνσιανού τύπου «απλόχερη» δημοσιονομική πολιτική οδηγεί στην πιο δίκαιη κατανομή του παραγόμενου πλούτου. Θα επικεντρώσω την προσοχή μου σε αυτό το σημείο, γιατί σήμερα η διαμάχη μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς στον τόπο μας, επειδή ακριβώς βασίζεται στους παραπάνω απλουστευτικούς / παραπλανητικούς συσχετισμούς, έχει οδηγήσει στη συγκάλυψη των πραγματικών προβλημάτων.

Τα αδιέξοδα του σημερινού διαλόγου

Πιο συγκεκριμένα η συντηρητική / νεοφιλελεύθερη θέση (που ως γνωστός δίνει περισσότερο βάρος στην παραγωγικότητα και λιγότερο στην κοινωνική αλληλεγγύη) σωστά τονίζει πως υπάρχουν όρια στο τι μπορεί το κράτος να εισπράττει και να ξοδεύει: η υψηλή φορολογία (ιδίως του παραγωγικού κεφαλαίου) οδηγεί στη μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων και άρα στην παραγωγή μικρότερης πίτας για διανομή. Επιπλέον, όταν ως χώρα ξοδεύουμε, μέσω του δανεισμού, περισσότερα από ό,τι παράγουμε, ζούμε εις βάρος των επόμενων γενεών, που κάποια στιγμή θα υποχρεωθούν να «πληρώσουν τα σπασμένα». Τέλος, ο πληθωρισμός, που συνδέεται με χαλαρούς δημοσιονομικούς ελέγχους, θίγει τους φτωχούς πολύ περισσότερο από τους πλούσιους.

Από την άλλη μεριά η «προοδευτική», αριστερή παράταξη επίσης σωστά τονίζει πως η λιτότητα, όπως εφαρμόζεται αυτή τη στιγμή και στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη Ευρώπη, θίγει τους

Λιτότητα με κοινωνική δικαιοσύνη

Του Ν. ΜΟΥΖΕΛΗ

μισθωτούς πολύ περισσότερο από ό,τι τα πιο εύπορα στρώματα, που όχι μόνο έχουν υψηλότερα εισοδήματα αλλά και πληρώνουν (αν πληρώνουν) δυνάμιστα χαμηλότερους φόρους.

Ξεκινώντας από αυτές τις διαμετρικά αντίθετες θέσεις, η μεν Δεξιά προτείνει «σφιξίμο της ζώνης», που οδηγεί μεν στη μείωση των κρατικών εξόδων και του πληθωρισμού αλλά και στην όξυνση της οικονομικής περιθωριοποίησης και των κοινωνικών ανισοτήτων. Από την άλλη μεριά, η Αριστερά προτείνει τη μεγαλύτερη φορολογία του κεφαλαίου - πράγμα που συνήθως οδηγεί στη μείωση των επενδύσεων καθώς και στην αύξηση των κρατικών εξόδων για το κοινωνικό κράτος, πράγμα που οδηγεί στον πληθωρισμό. Και επειδή οι κοινωνικές παροχές στηρίζονται στην αρχή της καθολικότητας (δηλαδή δίνονται σε όλους ανεξαρτήτως οικονομικής κατάστασης), ωφελούν δυσανάλογα τις πιο εύπορες, μεσαιές τάξεις παρά αυτές που έχουν πραγματική ανάγκη των δωρεάν κρατικών υπηρεσιών.

«Ρεαλισμός» και «ευαισθησία»

Το πρόβλημα που τίθεται εδώ, και που είναι τελείως καθοριστικό για να αποφασίσουμε αν η χώρα μας έχει πάρει τον σωστό δρόμο ή όχι, είναι το εξής: Υπάρχει λύση που να αποφεύγει και τη Σκύλλα της μονομερούς λιτότητας που θίγει δυσανάλογα τους μη έχοντες και τη Χάρυβδη της πληθωριστικής / αντιπαραγωγικής πολιτικής της αύξησης των κρατικών εξόδων που οδηγεί και σε μια μη ανταγωνιστική οικονομία και σε μια άδικη κοινωνία; (Ας μην ξεχνούμε πως επί διακυβέρνησης Ανδρέα Παπανδρέου δεν είχαμε μόνο οικονομική στασιμότητα σε σχέση με όλες τις άλλες χώρες της ΕΕ, είχαμε επίσης μεσο-μακροπρόθεσμα και αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων). Υπάρχει με άλλα λόγια μια πολιτική που να συνδυάζει τον «οικονομικό ρεαλισμό» της Δεξιάς με την «κοινωνική ευαισθησία» της Αριστεράς ή μια τέτοια λύση είναι αδύνατη στο πλαίσιο του σημερινού καπιταλισμού; (Όπως έχω ήδη ασχοληθεί με το θέμα της ανεργίας - βλ. «Το Βήμα» 21.9.97 - εδώ θα περιορίσω την ανάλυσή μου στον πιο γενικό προβληματισμό της κοινωνικής ανισότητας / περιθωριοποίησης).

Νομίζω πως η απάντηση στην παραπάνω ερώτηση είναι θετική αν απαλλαγούμε από διάφορα ταμπού και ιδεολογικά δε-

σμά του παρελθόντος και αναζητήσουμε νέες λύσεις, πέρα από τον βάρβαρο ρεαλισμό της νεοφιλελεύθερης Δεξιάς και τον αδιέξοδο, αυτοκαταστροφικό λαϊκισμό της παραδοσιακής Αριστεράς. Και πρέπει να αρχίσουμε με τη διαπίστωση πως η λιτότητα μπορεί να συμβαδίσει με κοινωνική δικαιοσύνη - όταν οι κρατικοί / κοινωνικοί πόροι δεν σκορπίζονται / εξανεμίζονται στο συλ «Τσοβόλα δώσα όλα», αλλά κατευθύνονται σε αυτούς που πραγματικά τους έχουν ανάγκη.

Ανισότητα και κοινωνικές παροχές

Για να δώσω ένα πολύ απλό παράδειγμα: η πανεπιστημιακή παιδεία στην Ελλάδα θα μπορούσε να αναβαθμιστεί δραματικά μέσα σε ένα πλαίσιο λιτότητας αν οι υπάρχοντες κρατικοί πόροι βοηθήσουν όχι όλους, αλλά μόνο αυτούς που δεν έχουν τα οικονομικά μέσα να σπουδάσουν. Αν με άλλα λόγια περνούσαμε από το παρόν σύστημα της «μίζερης καθολικότητας» σε αυτό της «γενναιοδωρικής επιλεκτικότητας», δεν θα είχαμε μόνο καλύτερα πανεπιστήμια, αλλά (όπως αφοδείχτηκε στην περίπτωση της Αυστραλίας που δοκίμασε αυτό το σύστημα) θα μειώναμε και την κοινωνική ανισότητα σε αυτό τον χώρο - υποχρεώνοντας τις σχετικά εύπορες τάξεις των γιατρών, δικηγόρων, αρχιτεκτόνων, επιχειρηματιών να πληρώνουν ρεαλιστικά δίδακτρα για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση των παιδιών τους. Όταν δεν κάνουμε κάτι τέτοιο, όταν επιμένουμε στην ιερή αγελάδα της καθολικότητας των παροχών (με το ιδεολόγημα πως η παιδεία και η υγεία είναι «δημόσια» αγαθά και δεν πρέπει να εμπορευματοποιούνται), τότε πράγματι η δημοσιονομική λιτότητα είναι ασυμβίβαστη με το κοινωνικό κράτος. Τότε πράγματι οι μόνες λύσεις είναι είτε η κατάργηση της λιτότητας είτε η βάρβαρη θάσερική διάλυση του κοινωνικού κράτους - και η διάθεση των εξοικονομούμενων πόρων για τη μείωση της γενικής φορολογίας.

Με άλλα λόγια η λιτότητα μπορεί να συμβαδίζει με την κοινωνική δικαιοσύνη, όταν επιτέλους αντιληφθούμε πως σε μια κοινωνία όπου τα δύο τρίτα ευημερούν και το ένα τρίτο περιθωριοποιείται οι κοινωνικές παροχές προς όλους δεν μειώνουν αλλά εντείνουν το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλούσιων. Όταν αντιληφθούμε πως όταν οι κρατικοί πόροι δεν μειωθούν αλλά ανακαταμεμηθούν δίκαια (δηλαδή πάνε σε αυτούς που τους έχουν πραγματικά ανάγκη),

Ενας από τους λόγους που ο Τόνι Μπλερ, παρ' όλη την αυστηρότητα της δημοσιονομικής πολιτικής του, εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά δημοφιλής είναι επειδή είχε το θάρρος να μειώσει τις πολιτικές ανισότητες στη Βρετανία με μια σειρά μέτρων που διαχέουν τα πολιτικά δικαιώματα προς τα κάτω

τότε θα μπορούμε να έχουμε καλύτερα σχολεία, πανεπιστήμια, νοσοκομεία κλπ. ακόμη και μέσα σε ένα πλαίσιο δημοσιονομικής αυστηρότητας.

Ο τομέας της φορολογίας

Και βέβαια μια πολιτική που συνδυάζει δημοσιονομική αυστηρότητα με αμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων δεν είναι ανάγκη να περιοριστεί στον χώρο των κοινωνικών παροχών. Θα μπορούσε να επεκταθεί σε άλλους τομείς, όπως η φορολογία.

Νομίζω πως η κυβέρνηση Σημίτη έκανε μερικά βήματα για τη μείωση της κοινωνικής ανισότητας μέσω της φορολογικής της πολιτικής: φόρος στην ακίνητη περιουσία, σημαντικές φορολογικές απαλλαγές στα μη εύπορα κοινωνικά στρώματα, φορολόγηση έντοκων γραμματίων και κρατικών ομολόγων κλπ. Πρόκειται όμως για πολύ μικρά βήματα προς τα εμπρός σε έναν χώρο όπου χρειάζονται πιο ριζικές τομές. Γιατί το ζητούμενο σε αυτόν τον χώρο είναι να βρεθούν νέοι τρόποι που να υποχρεώσουν όλους αυτούς που είτε δεν πληρώνουν είτε πληρώνουν δυσανάλογα χαμηλά ποσά να εκπληρώσουν επιτέλους τις υποχρεώσεις τους προς το κοινωνικό σύνολο. Αν σκεφτεί κανείς πως πάνω από τους μισούς Έλληνες πληρώνουν ελάχιστο ή καθόλου φόρο, μπορεί κανείς να αντιληφθεί το μέγεθος της φοροδιαφυγής και τις σημαντικές δυνατότητες μείωσης των κοινωνικών ανισοτήτων μέσω μιας πιο δίκαιης φορολογικής πολιτικής.

Είναι βέβαια γεγονός πως η πληθώρα των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων και το μέγεθος της παραοικονομίας στη χώρα μας κάνει δύσκολη τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Παρ' όλ' αυτά νομίζω πως πολύ περισσότερα πράγματα θα μπο-

Στιμιότυπο από διαδήλωση συνταξιούχων. Αυτούς και τους μισθωτούς θίγει περισσότερο η λιτότητα, όπως εφαρμόζεται αυτή τη στιγμή και στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη Ευρώπη

Ο κ. Νίκος Μουζέλης είναι καθηγητής στη London School of Economics.

Ο έλληνας Πρωθυπουργός με τον βρετανό ομόλόγο του κατά τη συνάντησή τους στο Λονδίνο στα τέλη του περασμένου Νοεμβρίου

Η κυβέρνηση

Σημίτη έκανε

μερικά βήματα

για τη μείωση

της κοινωνικής

ανισότητας

μέσω της

φορολογικής

της πολιτικής:

φόρος στην

ακίνητη

περιουσία,

σημαντικές

φορολογικές

απαλλαγές στα

μη εύπορα

κοινωνικά

στρώματα,

φορολόγηση

έντοκων

γραμματίων

και κρατικών

ομολόγων κλπ.

Πρόκειται

όμως για πολύ

μικρά βήματα

προς τα

εμπρός σε έναν

χώρο όπου

χρειάζονται

πιο ριζικές

τομές

Στον χώρο της κουλτούρας τώρα, είναι καιρός να ξεκινήσει μια συστηματική καμπάνια (στο επίπεδο του σχολείου, των ΜΜΕ κλπ.) με σκοπό την αλλαγή της παραδοσιακής νοοτροπίας πως το να κλέβεις το κράτος είναι «μαγκιά». Πρέπει να περάσει το μήνυμα πως τα θύματα της φοροδιαφυγής δεν είναι μια αφηρημένη, μακρινή κρατική οντότητα, αλλά το περιθωριοποιημένο ένα τρίτο της κοινωνίας μας. Πως το να ζητείς απόδειξη από τον γιατρό, τον μπακάλη, τον υδραυλικό δεν είναι σχολαστικισμός / «γεροντοκορισμός» αλλά ένδειξη κοινωνικής ευθύνης και ουσιαστικού, μη θεατρινίστικου πατριωτισμού.

Δεν χρειάζεται βέβαια να τονίσω πως για να πετύχει μια τέτοια πολυδιάστατη φορολογική πολιτική θα πρέπει η κυβέρνηση να πείσει τους πολίτες πως τα φορολογικά έσοδα δεν θα κατασπαταλούνται σε πελατειακού τύπου παροχές ή για τη διαιώνιση των κρατικοδίαιτων ΔΕΚΟ· θα πρέπει τα έσοδα να πηγαίνουν σε παραγωγικές επενδύσεις και για τη δραματική αναβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών προς τους μη έχοντες.

Οι μη οικονομικές ανισότητες

Τέλος, όπως έχω τονίσει σε προηγούμενα άρθρα μου, η κοινωνική αδικία δεν περιορίζεται στις αυξανόμενες οικονομικές ανισότητες, έχει να κάνει και με πολιτικές και πολιτισμικές ανισότητες, που και αυτές μπορεί να αμβλυνθούν σοβαρά μέσα σε ένα πλαίσιο δημοσιονομικής αυστηρότητας αν παρθούν ριζικά μέτρα για την ορθολογικοποίηση της δημόσιας διοίκησης, τη δυναμική κυβερνητική υποστήριξη του Συνηγόρου του Πολίτη, τη μεγαλύτερη αυτονομία της δικαστικής εξουσίας από την κυβέρνηση, τον πιο αποτελεσματικό έλεγχο των ΜΜΕ από αυτούς που παράγουν πολιτιστικά αγαθά (καλλιτέχνες, πνευματικές προσωπικότητες, διανοούμενους, ερευνητές κλπ.). Ένας από τους λόγους που ο Τόνι Μπλερ, παρ' όλη την αυστηρότητα της δημοσιονομικής πολιτικής του, εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά δημοφιλής, είναι επειδή είχε το θάρρος να μειώσει τις πολιτικές ανισότητες στη Βρετανία με μια σειρά μέτρων που διαχέουν τα πολιτικά δικαιώματα προς τα κάτω.

Συμπέρασμα

Αντίθετα με αυτό που πιστεύει η συμβατική Αριστερά, ούτε η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας ούτε η λιτότητα που ο στόχος της σύγκλισης μας επιβάλλει δεν μας εμποδίζουν να πάρουμε μέτρα που θα μείωναν σοβαρά τις μεγάλες ανισότητες (οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές) που χαρακτηρίζουν την κοινωνία μας. Όταν υπάρχει πολιτική θέληση και φαντασία, τα όρια φιλολαϊκών ριζικών αλλαγών μέσα στον καπιταλισμό είναι λιγότερο στενά από ό,τι νομίζουν οι διάφορες κασάνδρες της Αριστεράς. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως πρέπει να δεχτούμε κατά μοιραλατρικό τρόπο τον νεοφιλελεύθερο, βάρβαρο χαρακτήρα της σημερινής παγκοσμιοποίησης και τις παρόμοιες τάσεις μέσα στην ΕΕ. Αλλά ακόμη και μέσα στα όρια που μας επιβάλλει η παγκόσμια οικονομία και η Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορούμε να κάνουμε την κοινωνία μας πιο δίκαιη. Και σε αυτή την προσπάθεια ανοίγονται δύο δρόμοι: ο δρόμος της εύκολης, λαϊκιστικής ανακατανομής του στυλ «Τσοβόλα δώσα όλα», που μπορεί να ανακουφίζει συγκεκριμένες ομάδες βραχυχρόνια αλλά μακροπρόθεσμα αυξάνει τις ανισότητες. Και ο πιο δύσκολος αλλά αποτελεσματικός δρόμος της αλλαγής των ανισωδωμών μέσω μιας ριζικής αναδιάρθρωσης του κοινωνικού κράτους, του φορολογικού συστήματος, του τρόπου ελέγχου των δημόσιων έργων κλπ.

Η σημερινή κυβέρνηση – που με την αυστηρή δημοσιονομική πολιτική της είχε το θάρρος να απορρίψει τον εύκολο, λαϊκιστικό δρόμο ανακατανομής – πρέπει τώρα να προχωρήσει με φαντασία και αποφασιστικότητα στον δύσκολο δρόμο της ουσιαστικής άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Η λιτότητα με άλλα λόγια μπορεί να μας οδηγήσει από την «εφετζίδικη», παραπλανητική στην πραγματική ανακατανομή του πλούτου.

ρούσε να γίνουν στον τομέα αυτό αν η κυβέρνηση έδινε υψηλή προτεραιότητα στην πάταξη της φοροδιαφυγής, αφηφώντας το πολιτικό κόστος και παίρνοντας μέτρα που θα βασίζονταν όχι στη στενή προοπτική «κράτος - αγορά», αλλά στην πιο ευρεία προοπτική «κράτος - αγορά - κοινωνία πολιτών - κουλτούρα».

Για παράδειγμα στον οικονομικό τομέα τα σώματα δίωξης οικονομικού εγκλήματος δεν είναι ανάγκη να περιορίζουν τον έλεγχο στον χώρο των τροφίμων ή των νυχτερινών κέντρων. Ο έλεγχος θα μπορούσε να επεκταθεί, δειγματοληπτικά αλλά σε βάθος, σε όλους αυτούς – από τους υδραυλικούς ως τους γιατρούς – που προσφέρουν υπηρεσίες χωρίς να δίνουν αποδείξεις. Και οι μεν

υδραυλικοί και γιατροί θα θεωρούσαν τέτοια μέτρα ως την απαρχή αστυνομικού κράτους, αλλά τα εκατομμύρια των μισθωτών (δηλαδή τα αιώνια θύματα της φοροδιαφυγής) θα τα έβλεπαν ως την απαρχή μιας πιο δίκαιης κοινωνίας.

Στον πολιτικό χώρο θα μπορούσε να θεσπιστούν πολύ πιο αυστηρά, ίσως και δραστικότερα, μέτρα για την πάταξη της φοροδιαφυγής. Αν στις ΗΠΑ η φοροδιαφυγή είναι πολύ πιο χαμηλή από ό,τι στην Ευρώπη, αυτό οφείλεται στο ότι οι μεσαίες τάξεις ξέρουν πολύ καλά πως η τυχόν απόκρυψη του πραγματικού τους εισοδήματος μπορεί να έχει ως κατάληξη τη φυλάκισή τους (στις περισσότερες περιπτώσεις η ποινή της φυλάκισης δεν εξαγοράζεται!)

Όσο για τον χώρο της κοινωνίας των πολιτών, το κράτος ή μάλλον η κυβέρνηση θα μπορούσε να κινητοποιήσει, να ζητήσει τη συμπαράσταση όλων αυτών που είναι θύματα της φοροδιαφυγής με μέτρα όπως π.χ. ο αυστηρός έλεγχος των εφοριακών από αυτόνομα, μη κυβερνητικά όργανα, τα οποία αντιπρόσωποι των «θυμάτων» και άλλοι ενδιαφερόμενοι ή ειδικοί θα είχαν δικαίωμα παρέμβασης. Η κυβέρνηση θα μπορούσε επίσης να συνεργαστεί με ξένες, πολυεθνικές εταιρείες που ειδικεύονται στον αποτελεσματικό έλεγχο (λογιστικό και μη) μιας σειράς πρακτικών που χαρακτηρίζονται από αδιαφάνεια και τη λογική της μίζας / κομπίνας: από τους μεγαλοεισαγωγείς που συστηματικά κρύβουν στο εξωτερικό το μεγαλύτερο μέρος των κερδών τους ως τους μεγαλοεργολάβους που, σε συνεργασία με κομματικογραφειοκρατικά κυκλώματα, κατακλύβουν ασύστολα το δημόσιο χρήμα, υπάρχουν άπειροι χώροι όπου η συστηματική χρησιμοποίηση ελεγκτικών εταιρειών διεθνούς κύρους θα μπορούσε να επιφέρει θεαματικά αποτελέσματα. Αυτή η πρόταση δεν είναι τόσο εξωπραγματική αν λάβει κανείς υπόψη του πως ήδη ο ΟΤΕ, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί τη συμβουλευτική εταιρεία Price Waterhouse καθώς επίσης και δύο άλλες ελεγκτικές εταιρείες στον χώρο της προμήθειας ψηφιακών παροχών (βλ. «Καθημερινή» 2.8.97). Αν τέτοιου είδους έλεγχοι γενικεύονταν, θα εξόργιζαν βεβαίως όλους τους «υπερπατριώτες» φοροφυγάδες που θα έκρουαν τον κώδωνα του κινδύνου για τον «εκ του εξωτερικού» έλεγχο, αλλά θα ικανοποιούσαν τους έντιμους φορολογουμένους, στις πλάτες των οποίων πάντα καταλήγει το τεράστιο κόστος της μαζικής φοροδιαφυγής και της γενικευμένης κρατικοκομματικής διαφθοράς.

